

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Նախորդ :

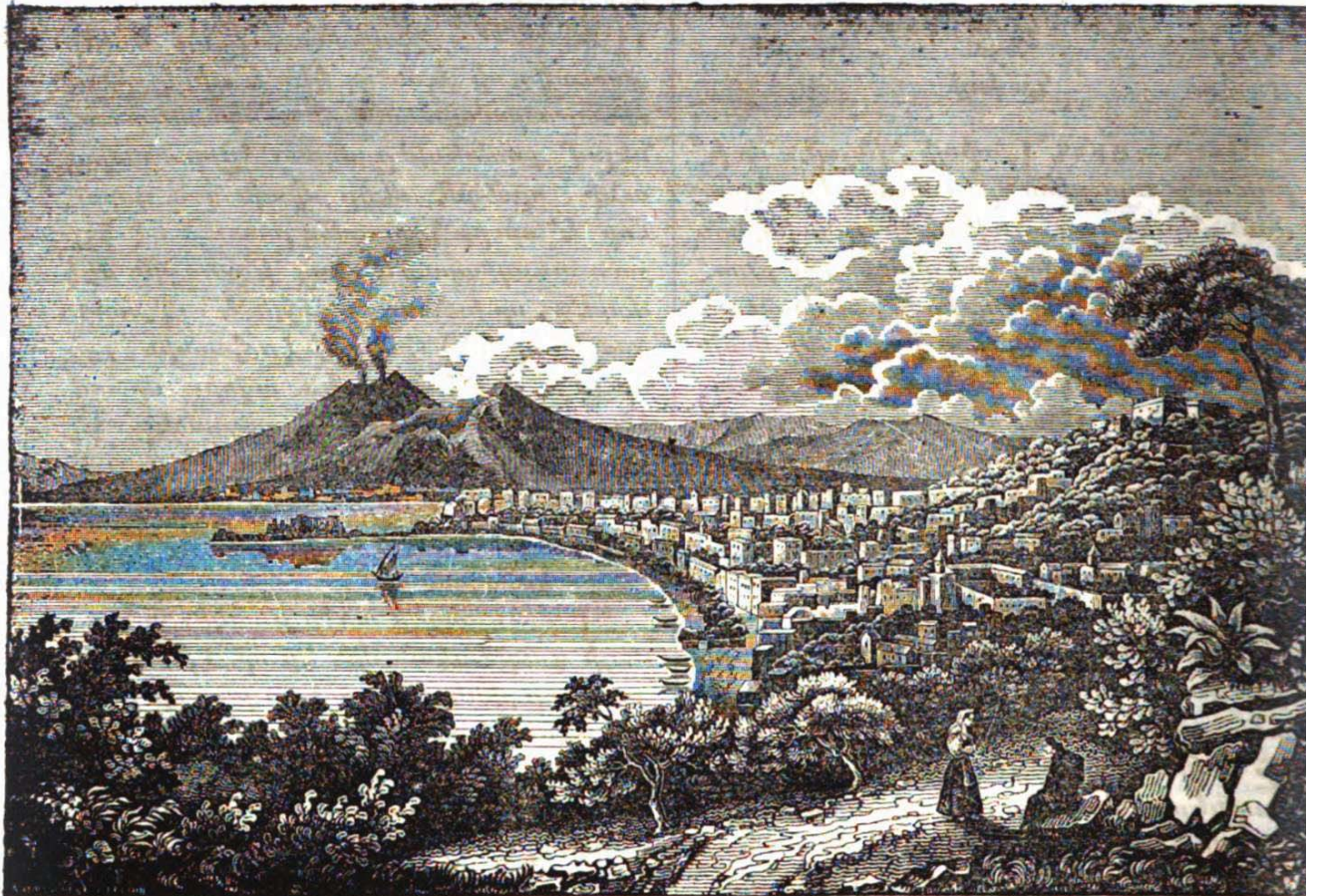
ՊԵՂԵՑԻԿՆ՝ Վափուրի, ինչպէս որ իրաւամբ այս անունը ժառանգեց, Վոստանդնուպօլսոյ ծովեզերեայ ափունքն ու նաւահանգիստը չտեսնողին, ու բնութեան բոլորովին ինքիրմով աշխատած ձեռագործը նկատել ուզողին՝ մի միայն յարմար տեղն է : Հարաւային Վտաւիոյ ալեացը վրայ սահելով՝ Վափուրի ու Սիկիլիոյ թագաւորութեան մայրաքաղաքին որ մօտենաս՝ արեւելեան կողմէն մէկէն դիմացդ կ'ելլէ ծեր Սեւուիլը, որ երկու բերնէ կը ծխայ, ու հիացման հետ միատեղ՝ սարսափ մ'ալ կը ձգէ մարդուս վրայ : Բայց մէյ մը զլուխդ դարձնես ու նաւին ուղղուած տեղւոյն որ նայիս՝ ինչ տեսնես . խել մը կանաչազարդ գեղեցիկ բլուրներ աչուրներդ կ'առնեն, որոնք զառիվայրի մը վրայ կը հանգչին, ու իրենց շուքը վճիտ ջրերուն վրայ զարնելով՝ տեսարանին գեղեցկութեանը առաւելութիւն մը կու տայ : Եւ ահա այս զառիվայրին վրայ կառուցած է Վափուրի քաղաքը՝ մէյմը ժայռերու վրայ բարձրանալով՝ մէյմը ձորերու մէջ իջնելով . անանկ որ ինչ գիրքով որ նայիս՝ ամէն անգամուն տարբեր տարբեր տեսքով կ'երևայ քեզի, միանգամայն նորանոր գեղեցկութիւններ ալ միշտ աչքիդ առջև կը բացուին : Բայց չձմարիտ հայկազնի մը սրտին աս գեղեցկութիւնները այնչափ մեծ բան չեն, որչափ որ ուրիշ անուական ու վեհ զգացմունք մը կը բաբախէ իր սիրտը . որովհետեւ իր ու բոլոր Հայաստանեայց Վոսաւորիչ ձորը անգին նշաւաբները հոն կը տեսնէ : Ս'ենք ալ ազգածէր ընթերցողաց սրտին փափազը կատարել կամելով՝ մատչինք այս ցանկալի տեղւոյն ստորագրութեանը :

Վափուրի հնուց Պարթենոպէ կը կոչուէր՝ Սիրենեայց մէկուն գերեզմանը՝ որ Պարթենոպէ անուն ունէր, հոն բլրաւուն համար : Հիւսիսային լայնութեւ 46°52'ն տակը կ'իյնայ, ու Փարիզու

միջօրէին արեւելեան երկայնութեան 11°55'45"ն : Տարածութիւնը եօթը քառակուսի մղոն ու կէս է . իսկ շրջապատը արուարձաններն ալ միատեղ առնելով՝ քսանեօթը մղոն : Չորս ամրոց ունի, որոնցմէ մէկը միայն լաւ զօրաւոր է՝ սուրբ Երազմոս ըսուած : () զը շատ առողջարար է՝ բաց 'ի քաղաքին մէկ մասէն, որ խոնաւ ու գիջին է : Բաղաքացիք որ 400 հազարի կը հասնին, բընութիւնը ընդհանրապէս ազնիւ սրտով են, աշխոյժ, ոգելից ու զբօսասէր : Բնոնց մէջ Լաժժարոնի ըսուած խումբ մը խառնիճաղանձ կայ, որ անկիրթ ու յանդուգն մարդիկ են, և ցած արհեստներու կը պարապին :

Պարթենոպէի առջի բնակիչքը Վոսմայի գաղթական մըն էր որ Վէսպոլիս քաղաքը շինեցին, որ Վոր քաղաք ըսել է : Հռովմայեցիք տիրեւէն ետեւ հարուստները սկսան շատ յաճախել հոս ու ամարաստաններով լեցընել : Վաթացիք հռովմայեցւոյ ձեռքէն առին . անոնցմէ ալ անցաւ Յունաց կայսերութեան : Ս'երջապէս 1139ն Սաճեր Բ Սիկիլիոյ դուքսը տիրապետեց ու սկսաւ երկուց Սիկիլեայց կամ Վափուրի թագաւորութիւնը : Եւ ատ չանցաւ՝ Վափուրի հունգարացւոյ, գաղղիացւոյ ու սղանիացւոյ արշաւանացը թատր մը եղաւ՝ որ իրարու ձեռքէն անդադար կը յափշտակէին : Հազիւ թէ քիչ մը խաղաղէր էր սեպհական թագաւորացը տակ՝ գաղղիացիք 1799ն իրենց հասարակապետութեան ատեն նուաճեցին, ու Պարթենոպէան հասարակապետութիւնը հաստատեցին . բայց ետքէն՝ Վափուրին իր Յովսէփ եղբայրը թագաւոր դրաւ, և քիչ ատենէն Սղանիոյ գահը տալով իրեն՝ անոր տեղը Սիւրաթ իր փեսան թագաւորեցուց Վափուրի վրայ : Վափուրէնի իյնալէն ետեւ՝ Ս'եննայու ժողովքը նորէն հաստատեց բնիկ թագաւորական Պորպոնեան ցեղը, որ և մինչեւ հիմա կը թագաւորէ, 1820ն միապետութիւնը սահմանադրական փոխուելով՝ ժողովրդեան խռովայոյդ խնդրանքը :

Վափուրի երեւելի շէնքերը բազմա-

Նախույի

Թիւ են, ու ամէնն ալ յիշատակաց ար-
ժանի, որոնց առջինը մայր եկեղեցին կը
սեպուի. Վարդուս Ղնժուի դուքսը սկը-
սաւ շինել զասիկայ, ու որդին Վարդուս
Բ լմնցուց. ճարտարապետն էր երեւելին
Սաղուչ չիոյ. աս եկեղեցւոյս մէջ է
Վափուլի գլխաւոր պաշտպանին սրբոյն
Վեննարիոսի մատուռը, որուն հռչակը
բոլոր Արոպա տարածուած է: Վափուլի
քաղաքը 1527 տարւոյն սաստիկ ժան-
տախտ ինկած էր և մեծ ջարդ կու տար.
քաղաքացիք աս վերջին յուսահատուե-
մէջ՝ ամենուն միաձայնութեամբ ջերմե-
ռանդութիւն ըրին սրբոյն Վեննարիո-
սի ու իրեն ապաւինեցան, ուխտելով որ
եթէ ազատին ժանտախտէն՝ մատուռ
մը կանգնեն՝ ի պատիւ իրեն: Այս որով-
հետեւ լսեց սուրբը անոնց լալագին պա-
ղատանացն ու ժանտախտը դադրեցուց՝
անոր համար իրենք ալ 1608^{ին} ատ հիւ-
նալի ու չքնաղագիւտ մատուռը կառու-

ցին: Արկու պղնձի դռներով գոցուած
է, որով և կրկին սանդուխով կ'ելլը-
ցուի հոն. սրբոյն մարմինը աւագ խորա-
նին մէջ կը հանգչի, և որմերուն վրայ
քաղքին իննւտասն պաշտպան սուրբե-
րուն պղնձէ արձանները կան: Վագ
խորանին ետեւը երկու արծաթապատ
խցիկներ շինած են, որոնց մէկուն մէջ
սրբոյն Վեննարիոսի ոսկէ զօծեալ ար-
ծաթէ կիսարձանը կայ. և այս արձանին
գլխուն մէջ՝ սրբոյն զլիսի սկաւառակը
կը պահեն: Սակ արիւնն որ երկու շիշե-
րու մէջ առած ու արծաթով բանած
կտաւի մէջ ծածկած են՝ երկրորդ խցին
մէջ կը դնեն: Ըստ Թագաւորներ ծան-
րագին ու ազնիւ ակունքներ ընծայ-
ած են սրբոյն Վեննարիոսի, որոնց-
մով սրբոյն կիսարձանը բոլորովին ծած-
կուած է: Հոս է նաեւ Վափուլի իաւա-
ջին եպիսկոպոսին սրբոյն Նսրբենոսի
շինած մատուռն ալ, որ քաղքին ամե-

Նէն առջի աղօթատեղին է , և ուր որ
սուրբ եպիսկոպոսը ծածուկ իր քրիստո
նէիցը հետ կը ժողվի եղեր՝ քրիստոնէա
կան պարտքերնին կատարելու համար :
Շատ գերեզմաններ կանգնուած են
աս՝ եկեղեցւոյս մէջ ՚ի պատիւ երեւելի
արանց . ինչպէս են սրբոյն Մարենոսի ,
Եննովկենտիոս Դին ու Կարոլոս և Մի
Ժուի դքսին գերեզմանները :

Իսկ ուրիշ եկեղեցեաց մէջ անուանիւ
ներն են — Սուրբ Պետրոս ապ անճ
ըսուածը՝ այսինքն 'ի սեղան. որովհէ-
տեւ իրենց մէջ աւանդութիւն մը կայ
թէ սուրբ Պետրոս առաքեալը եկած
ըլլայ 'Եւփով' ու հոն ան եկեղեցւոյն
մէջ առաջին խորանը կանգնելով՝ առաջին
սուրբ պատարագը մատուցեր ու զԵւ-
քրէնոս եպիսկոպոս ձեռնադրեր է : Եւ
սեղանը եկեղեցւոյն գաւթին մէջ սիւ-
նազարդ ու մարմարեայ մատրան մը մէջ
դրած են պատուով : — Սուրբ Սեւերի-
նոս , ուր իտալացի երեւելի նկարչաց ու
ճարտարաց հիանալի նկարներ ու քան-
դակներ կան . թող այնչափ ուրիշ գեղե-
ցիկ նկարներն ու մահարձանները և այլ
ուրիշ աս տեսակ ձեռագործները՝ եկե-
ղեցւոյն ու անոր ընդարձակ մենաստա-
նին ամէն կողմը : Եւ մենաստանին մէկ
պզտի կտորը միայն կրօնաւորաց ձեռքն
է . մնացած ընդարձակութիւնը տէրու-
թեան մեծ դիւանին սեպհականուած է :
— Եւ քաքելոց եկեղեցին՝ Հերմեսի տա-
ճարին վրայ շինուած է , որուն պազալթէ
գեղեցիկ մէկ անօթը՝ հիմա մայր եկե-
ղեցւոյն մկրտարանն է : Սուրբ Գէորգ
մեծն , զորն որ Կոստանդիանոս կան-
գնած է . քանի որ կրակէ չէր այրած՝
Կոստանդիանոսի խաչադրոյմ դրօշա-
կը դասուն սեանցը վրայ քանդակած
էր : — Սուրբ Գաովնիկոս , որուն մէջ
Բեթղէհէմի քարերով շինած մսուր մը
կայ . և ասոր վանքին մէջ սրբոյն թաու-
մայի Բգուինացոյ խուցն ու աստուա-
ծաբանութիւն վարդապետելու սրահը
կը տեսնուի :

Լճկեղեցին յորում հանգուցեալ կան
մեր սուրբ Հայրապետին նշխարնե-
րը՝ իրեն նուիրուած է ու սուրբ Վրի-

գոր Հայ կ'ըստի, կամ իրենց քաղաքին լեզուին դարձնելով՝ սուրբ Ա իկուորի Հայ ալ կ'ըսեն : Ըս եկեղեցւոյս մէջ մասնաւոր մատուռ մը ունի, որուն մէջ տեղը իրեն հայրապետական պատկերը կայ՝ ձեռքը գիւրջ մը, ու իր չորս կողմը՝ հրեշտակներ միայն . որ աչուքնիս մտօք Հայաստանի այն երանաւէտ վայրերը կը տանի, ուր որ ինքը սուրբն Վրիգոր անմուռնչ կը խօսակցէր իր Ըստուծոյն հետ, զայն մատեանը միայն՝ այսինքն զաստուածապաշտութիւնը իրեն յաւիտենական պարծանք սեպելով : Խորանին աջ կողմը՝ իրեն արձանն ալ կայ . և մատրան որմերուն մէկուն վրայ իրեն ելքն 'ի վիրապէն, ու մէկալին վրայ քալրողութիւնը նկարած է . իսկ խորանին տակը՝ երկաթի վանդակով պատած սրբոյն ամբողջ երկու սրունքները կը պահուին . խորանին տապանակին մէջ ալ փառաւոր տուփ մը կայ, որուն մէջ սրբոյն ոտքի շղթան դրուած է՝ հինգ անհաւասար օլակով ու արեւելեան կերպով և քիչ մը մաշած կ'երեւայ : Բայց ասոնցմէ աւելի փառաւոր ու անգին գանձ մը ծածկուած կայ բէնեդիկտեան կուսանաց մենաստանին մէջ . հոն է իրեն սուրբ և աստուածարեալ գլուխը՝ ապակւոյ մէջ դրած : Ուրիշ ապակւոյ մէջ ալ դրած է իր մեծ ակունքերէն մէկը, բարակ շղթայ մը ու երկու բարակ գաւազաններու կտորներ . աս գաւազանները, որոնցմով հարուածուեր է սուրբ Հայրապետը, մատի մը հաստութիւն ունին ու կարմիր են :

Սուրբ Առաքելին ալ՝ Վափուրի պաշտպանը կը սեպուի այնչափ հրաշքներուն համար որ իրեն նշխարքներէն կ'ըլլան, և անոր համար ալ սեպուեմքէրի 30^{էն} ութօրեիւք և մեծ ջերմեռանդութեամբ իր յիշատակը կը տօնեն. տօնին առջի օրը թափորի կը հանեն սրբոյն արծաթէ կիսարձանը, որուն կուրծքին վրայ նշխարքներէն կտոր մը կայ: Ի՞նչ ամէն նշխարքներն ըստ աւանդութեան նափոյիցոյ՝ սրբոյն Վարդիկարգէն կուսանքներ Արատանդնուպոլսէն հալածանաց պատճառաւ փախչէ:

լով՝ հետերնին մէկտեղ առին, որովհետեւ իրենց եկեղեցւոյն մէջն էին, ու դառն առնէն խաղաղ մէջ մաս մը ուրիշ քաղքի մը ընծայելով՝ մնացածները՝ Վափուրի բերին, ու կուսաստանի մը մէջ զետեղեցին: Եւսոնց վախճանէն ետքը՝ իտալացի բենեդիկտեան ազնուազգի կուսանաց ձեռքն անցաւ կուսաստանին ու ասոնց ժառանգութիւնը, որոնք ատ փառաւոր եկեղեցին շինեցին յանուն սրբոյ Հայրապետիս: Եւսոնց այդպիսի պատուով ու փառք կը մեծարի նոյն իսկ օտար ազգաց մէջ ալ մեր Վրիզորիոս սուրբ հայրը:

Ուսումնական կրթարաններ ալ շատ են մայրաքաղքիս մէջ. ինչպէս են համալսարանը, բժշկութեան և վիրաբուժութեան ճեմարանը, արքունի լիկէոնը, Յիսուսեանց ձրի դպրոցը, և ուրիշ խել մը ուսումնական՝ մանաւանդ բարեպաշտական դպրոցներ՝ աղջկանց ու տղոց համար: Զին պատանեաց համար դպրոց մը կայ, ուր ուղղափառ կրօնքն ընդունելէն վերջը՝ գիտութիւն և ուսմունք կը սորվին: Վարձեալ խուլ ու համր եղողներու և կոյրերու համար ալ դպրոցներ հաստատուած են քաղքիս մէջ. ասոնց երկրորդին մէջ՝ կոյրերը կարգաւ ու գրել սորվելէն զատ՝ երաժշտութիւն, թուաբանութիւն, երկրաչափութիւն ու աշխարհագրութիւն ալ կը սորվին: Զիշէնք այնչափ բազմաթիւ ու տեսակ տեսակ բարերարութեան վարժարանները, որոնք մարդուս նախանձը պէտք է շարժեն՝ անոնց նըմանելու համար:

Արքունական պալատը կրնայ համեմատուիլ Աւրոպայի թագաւորաց ամենէն գեղեցիկ պալատներուն հետ: Վրատանց մէջ նշանաւոր է արքունի գրատունը, որուն շէնքն ալ չքեղ ու փառաւոր է. քսանուիրեք ընգարձակ սրբաճիւղներ բռնած է աս գրատունը, որուն հատորները 200,000⁶ կը հասնին. ասոնց մէջ սակաւագիւտ տպագրութիւններ, գեղեցիկ ձեռագիրներ ու ինքնագիրներ շատ կը գտուին: Արքունի աստղաբաշխական գիտարանը, սրբոյն Վա

րորոսի արքունի թատրը ու նոր գերեզմանատեղին ալ արժանի են յիշելու:

Բոլոր Աւրոպայի մէջ Վափուրի մուսէոնը շատ անուանի է. 1,800 յիշատակարան, մուսիա ու պապիր ունի. միւսին և որմերու վրայ քաշուած նրկարներ լեցուն են. անթիւ մարմարեայ արձաններ, որոնց մէջ Վարակալայի բաղանեաց մէջէն գտնուած Փարնէլէ Յուն ու Հերակլէսը, և Փարնէլէ Լեթնամն, ու Հերքուլանոն քաղքէն գտնուած Սարկոսի՝ Վոնիոսի հեծեալ արձանը: Պղնձէ կիսարձաններու հաւաքմունք մը ունի, որուն նմանը չկայ ամբողջ Աւրոպայի մէջ. նմանապէս շատ երեւելի է աս մուսէոնին հնութեանց հաւաքմունքը, որ 9,000 կտոր բան ունի. հոն կը տեսնես հնգետասաներորդ դարու 1,200 յիշատակարան. 1,600 քամէոյ ու հին քանդակներ. 40,000 դրամ. 8,900 հին ու նոր դպրոցաց նկար, ինչպէս օրինակի համար Վիցիանոսի, Սափայելի, Սուպէնսի, Սալվաթոր Սոլայի նկարներ. թողունք համառօտութեան համար ուրիշ այնչափ յարգի ու սակաւագիւտ բաները:

Վափուրի արժանաւորագոյն մէկ հնութիւնն ալ սրբոյն Վեննարիոսի գետնադամբաններն են: Խիստ հնուցմէ ի վեր քաղքին բլուրներէն մէկը ծակած էր. երբոր քրիստոնէութիւնը սկըսաւ Վափուրի քաղքին մէջ մանել՝ նորահաւատ քրիստոնեայները հոն կը փախչէին՝ հալածմունքներէ ազատելու համար. բայց երբոր ալ քրիստոսական հաւատքը անխափան սկսաւ տարածուիլ ան առնէն այն տեղն իբրեւ սրբազան համարուեցաւ: Եւսոր մուտքը՝ աղքատաց սրբոյն Վեննարիոսի ժամունքովէն է, ուսկից ներս գետնադամբաններուն մէջ կը մանես. ճամբան, որ շատ երկայն է, զրեթէ անելանելի լաբիւրինթոս մ'է, որուն հազիւ թէ կտոր մը լոյս կը հասնի քանի մը ծակերէ. անոր համար պահապանները ջահերով կը պտրտին ներսը. տեղ տեղ քրիստոնեից՝ տեղ տեղ ալ կուսապաշտից դամբաններ կը հանգիւպին, ու մատուռներ ալ կան:

Վաղուվրդեան զուարճութեան համար յաճախած տեղը թագաւորական դարաստան կամ Վիլլա Սէալէն է, որ արձաններով, աղբիւրներով ու անտառով մը զարդարուած է. հոնտեղէն գեղեցիկ տեսարան մը կը տեսնես. բլուրները որոնց յեցած է քաղաքը, աչքիդ դիմացը կ'ելլեն, անդիէն ալ բոլոր նեղուցը կ'երևայ. որով երկու գեղեցկութիւնները մէկտեղ միանալով՝ աղուոր տեսք մը կը ձևացնեն:

Վափովի ճարտարութեան կողմանէ օր օրուան վրայ խիստ յառաջանալու վրայ է, որով շատ կողմանէ ալ Վաղուից կը հաւասարի: Երասդէնկար գործածները, բրդեղէնները, գլխարկ շինելու արուեստը, կաշիի ու մորթի գործածները, ձեռնոցները, սապոնն ու հարկի կաշին և այլն, շատ երևելի են. և ուրիշ բան չպակսիր իրեն աւելի գերազանցելու համար, բայց եթէ նոյն քանքով անընդհատ շարունակութիւն մը:

Ա. Ճ.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՍԿԶԲՈՒՆԻ ԲՆԱԼՈՒԾՈՒԹԵԱՆ

Դաս ԺԳ. Բնարտական անոռանակոչութեան վրայ:

Երկու մարմիններ:

Ա. Վ. Երբ տեսանք որ թթուածինը ուրիշ ամէն մարմնոց համեմատութիւնը ելեքտրոն-մերժական է, և ամէն պարզ մարմնոց հետ՝ ալ կը միանայ այլ և այլ չափով. թէպէտ և աս չափերն ալ շատ ճիշդ են. անանկ որ մի և նոյն պարզ մարմնոց հետ՝ թթուածինը միշտ իրեն առջի չափին բազմապատկեալներով կը շատնայ, այսինքն կրկնապատիկ, եռապատիկ, քառապատիկ, հնգապատիկ, և այլն, որոնք կ'ըսուին Օռգանիկ թթուածնի: Թթուածնին աս կերպով պարզ մարմնոց հետ միաւորելով՝ երկու տեսակ մարմին առաջ կուգան, մէկը կ'ըսուի թթուիկ, մէկալը

թթու: Եւ գիտնալու է որ թթուիկներու և թթուներու բաղկացութիւնը քննելով կը գտնենք՝ որ թթուածինը պարզ մարմնոց մը հետ միաւորելով՝ որչափ տեսակ թթուիկներ ու թթուներ ալ ձևանայ, աս վերջիններուն ամենէն քիչ թթուածին ունեցողն ալ՝ քան զառջիններուն ամենէն շատ ունեցողէն աւելի է. որով տկարագոյն թթուն՝ քան զզօրագոյն թթուիկը աւելի թթուածին կը պարունակէ. ասով է որ իրենց յատկութիւններն ալ շատ տարբեր են մէկմէկէ: Սակայն աս երկու տեսակ բաղկացեալ մարմինները՝ այսինքն թթուիկներն ու թթուները, իրենց բաղկացութեան մէջ ուրիշ բանով չեն զանազանիր մէկմէկէ, բայց եթէ թթուածնին այլ և այլ համեմատական զուգաչափերէն. անանկ որ յաւելմամբ և նուազմամբ թթուածնին՝ քանի մը մարմնոց թթուիկները թթուներուն կարգը կ'ելլեն, թթուներն ալ թթուիկներուն կարգը կ'իջնեն: Եւ որ համար եւրոպական լեզուաց մէջ երկուքին ալ թթու կ'ըսեն. առջինին յունարէն ὅξος «օքս» բառը տալով, երկրորդին լատիներէն acidus «օքսուս» բառը. որ երկուքն ալ հաւասարապէս թթու կը նշանակեն. որովհետեւ աս երկակի մարմնոց գլխաւոր յատկութիւնն է թթուութեան համար ունենալը: Ոչն պատճառաւ աս երկու նոյնանշան բառերը հայերէնի մէջ՝ արմատ բառով և անոր նուազականով որոշեցինք, և լսինք Oxyde ին այսինքն նուազ թթուածին ունեցողին՝ թթուիկ, և Acide ին՝ այսինքն առաւել թթուածին ունեցողին՝ թթու: Հիմա տեսնենք ասոնց աստիճանները, այսինքն թթուածնի միաւորութեան չափը, և ան աստիճանները բացատրելու համար հնարուած անունները:

Թթուիկ. Երբ թթուածինը ուրիշ պարզ մարմնոց մը հետ զուգաչափ համեմատականով մը կը միաւորի, և անով բաղկացած մարմինը թթու չէ՝

1 Թթուիկ և թթուիկին յայտարար նշաններն ու յատկութիւնները՝ անուանակոչութեան առջի յօդուածին մէջ բացատրեցինք. տես երես 27: